

Holokauszt

(Nyári Melinda)

A **holokauszt** (a görög $\kappa\lambda\omicron\kappa\alpha\upsilon\tau\omicron\mu\alpha$, *holokautóma* szóból: „teljesen elégetett”, t.i.égőáldozat). A szó a Szeptuagintából ered és a héber $\text{עָלָה} \text{ólá}$ -nak („*ami felmegy*”), azaz a „teljesen elégő áldozat”-nak a tükörfordítása. Zsidó terminusa azonban nem ez, hanem a **Soa** vagy **Soá** (שׁוֹאָה), ami a teljes pusztulást, kiirtást jelenti (jiddis זכרון Churben).

A holokauszt a náci Németország által kontrollált területeken a második világháború alatt végrehajtott, a nemzetiszocialista német kormány által eltervezett és irányított népirtás neve, amelynek körülbelül hatmillió európai zsidó esett áldozatul.

A náci rendszer más csoportokat is üldözött vagy próbált megsemmisíteni: a cigányokat (Porajmos), az oroszokat (különösen a hadifoglyokat), a lengyeleket (Generalplan Ost), a fogyatékosokat (Aktion T4), a homoszexuálisokat és a politikai vagy vallási ellenállókat, például a szocialistákat, kommunistákat vagy Jehova Tanúit. Sok kutató nem veszi bele ezen csoportokat a holokauszt definíciójába, hanem a zsidók elleni népirtásként határozza azt meg. A nácik minden áldozatát figyelembe véve a halottak száma jóval nagyobb, a legtöbb becslés 9 és 11 millió közé teszi.

Az üldözés és népirtás több lépésben valósult meg. A zsidókat a civil társadalomból kizáró nürnbergi törvények évekkel megelőzték a második világháborút. Koncentrációs táborokat létesítettek, ahol kényszermunkát végeztek a foglyokkal, amíg azok bele nem pusztultak a kimerültségbe vagy valamilyen betegségbe. A Harmadik Birodalom által újonnan meghódított keleti területeken Einsatzgruppéknak nevezett speciális alakulatok tömegesen kivégezték a zsidókat és a nácik politikai ellenségeit. A zsidókat és a cigányokat gettókba zárták, ahonnan tehervagonokkal szállították őket a több száz kilométernyire fekvő haláltáborokba; akik túléltek az utazást, azok nagy részével gázkamrákban végeztek. A német bürokrácia minden ága részt vett a tömeggyilkosságok megszervezésében, az ország – egy holokausztkutató szavaival élve – „népirtó állammá” vált.

1944-1945 folyamán több mint fél millió ezer magyar zsidó került különböző német táborokba. 1944 júliusának végéig több mint 430 ezer főt deportáltak Auschwitz-Birkenaubá.

Körülbelül 15 ezren kerültek a Strasshof környéki táborokba. A német biztonsági szervek Magyarországon az "egyedi akciók" során zsidók ezreit tartóztatták le, majd küldték Mauthausenbe és melléktáborába. Az 1944. őszi-téli halálmenetek (főleg budapesti) áldozatai és az országot 1944 végén, 1945 tavaszán elhagyó és a németeknek átadott munkaszolgálatosok összesen mintegy 50 ezren voltak. Ők először az Alpoknál húzódó erődrendszert építették, majd a front elől a Mauthausen-táborrendszerbe (Gunskirchen, Gusen, Ebensee, Melk stb.) és a Birodalom belsőbb területeire szállították őket. Más munkaszolgálatos alakulatok az országot elhagyó magyar katonasággal együtt haladva léptek német területre. Az 1944-es év utolsó deportáltjai ezrével kerültek Dachaubá, Flossenbürgbe, Buchenwaldba. Ezeket az észak-németországi táborok, a rettegett thüringiai Dora-Mittelbau, valamint a buchenwaldi altábor, Ohrdruf nyeltek el. Ez utóbbi lágerek gyakran föld alatti alagútjaiban, hegyek belsejében kiképezett hangáraiban a magyar zsidók a hitleri "csodafegyver" (a V1 és a V2) gyártásában vettek részt - többnyire iszonyú körülmények között.

A magyar deportáltak és munkaszolgálatosok szétszóródtak Európában, és mintegy 5-600 koncentrációs, munka- és kényszermunkatáborba, valamint gyárba és üzembe kerültek. Az Auschwitzból tovább küldött transzportokkal magyar zsidók északon és keleten egészen Varsóig, a Balti-tengerig, sőt a lettországi Rigáig jutottak. Mások Gross-Rosenbe, Stutthofba, Neuengamméba, a távoli nyugaton lévő Bergen-Belsenbe vagy éppen Sachsenhausenbe érkeztek. Több munkaszolgálatos alakulatot Franciaországba vittek, a háború utolsó heteiben 8-9 ezer zsidó deportáltat szállítottak különböző lágerekből Theresienstadtba, a csehországi "mintagettóba".

Miért éppen Auschwitz?

A Harmadik Birodalom legnagyobb táborrendszerét Krakkótól 70 km-re délnyugatra, a Németországhoz csatolt Felső-Sziléziában hozták létre. A tábor felállításának gondolata a lengyel értelmiség és ellenállási mozgalom elleni megtorló akciókat irányító SS-vezetők körében merült fel 1939 végén, mivel a növekvő számú letartóztatás következtében a lengyel börtönök zsúfolásig megteltek. A németek hónapokig keresték a tervezett koncentrációs tábor számára a megfelelő helyszínt. Végül 1940 elején megszületett a döntés, hogy a lengyel hadsereg Auschwitz városának szélén álló elhagyott kaszárnyabarakkjai alkalmasak a célra. Április végén Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője parancsot adott a koncentrációs tábor Auschwitzban való megszervezésére.

A kezdeti elképzelések szerint a tábort 10 ezer lengyel fogoly elhelyezésére kellett alkalmassá tenni. Parancsnokká azt a Rudolf Höss SS-századost nevezték ki, aki 1934 óta szolgált táborokban, és ekkor a sachsenhauseni koncentrációs tábor egyik vezetője volt. Az első munkákat, az épületek felújítását és a szögesdrót kerítés felszerelését a környékbeli zsidókkal és lengyelekkel végeztették el. A leendő foglyok felügyeletére május végén 30 német köztörvényes bűnöző érkezett a sachsenhauseni lágerből. Az 1. és 30. között számozott foglyok voltak Auschwitz első regisztrált lakói. Az első transzport 728 lengyel politikai fogollyal 1940. június 14-én érkezett a tarnówi börtönből.

Ezt követően kezdődött meg a tábor közelében élő polgári lakosság kitelepítése és otthonaik lebontása. Az így nyert építési anyagokat a tábor kibővítése során használták fel. A tábor körül egy 40 km²-es elnéptelenedett terület jött létre, amelyet az SS-őrség teljesen elzárt a külvilágtól. A Szovjetunió megtámadásával és a háború elhúzódásával a kezdeti tervek alaposan megváltoztak. Himmler parancsot adott, hogy a tábor befogadóképességét növeljék 30 ezer főre. Egyúttal elrendelte, hogy a 2 km-re lévő Birkenau (Brzezinka) falu helyén építsenek újabb tábort 100 ezer hadifogoly részére, és utasítást adott hadiipari üzemek felállítására is. Az építkezések újult erővel folytatódtak, és sohasem fejeződtek be teljesen.

1944-re a kezdetben alig húsz, zömében földszintes téglapületekből álló jelentéktelen koncentrációs tábor hatalmas komplexummá fejlődött, amelyhez több tucat kisebb-nagyobb ún. altábor és ipari létesítmény, üzemek, bányák egész sora tartozott. A lágerek hálózatából három, különböző funkcióval rendelkező központ emelkedett ki: az eredeti auschwitzi koncentrációs tábor (Auschwitz I), az 1941-1943 között felépült óriási birkenauai megsemmisítő tábor (Auschwitz II), és az ipari termelést biztosító monowitzi kényszermunkatábor (Auschwitz III).

A három tábor egymást kiegészítve működött. Birkenau egyszerre volt cél- és végállomás, valamint a munkaerő utánpótlásának fő bázisa. Fogadta a zsidó transzportokat, a munkára alkalmatlan nőket, gyerekeket, betegeket és öregeket itt szűrték ki a szelekciók során, és küldték azonnal a gázkamrákba. Monowitz volt a termelés központja, ahol az I. G. Farben és más német vállalatok fegyvergyáraiban, műbenzint termelő üzemeiben és az építkezéseken dolgoztak a foglyok, amíg állapotuk végletesen le nem romlott, mert akkor visszakerültek a birkenauai gázkamrákba. Auschwitz vált a többi tábor adminisztrációs központjává, itt működtek az SS-hivatalok, amelyek a több ezer őr és a sok tízezer fogoly életét felügyelték, a koncentrációs táborban pedig elsősorban a politikai foglyokat helyezték el, akik a tábor kisebb

üzemeiben dolgoztak szigorú őrizet alatt. Akárcsak a komplexum kiterjedése, az örök és a foglyok létszáma is jelentősen megnőtt: 1944 augusztusában 135 ezer foglyot 3342 SS őrzött.

Az európai zsidók tömeges legyilkolása 1942 elején indult meg Auschwitzban. Az áldozatokat kezdetben az auschwitzi koncentrációs tábor drótkerítése mellett álló krematóriumban gázosították el, holttestüket égetőkemencékben égették el. Később a nácik két lengyel parasztházat alakítottak ideiglenes gázkamrává. 1943 első felében négy új krematórium készült el Birkenauban, mindegyik épületben voltak vetkőzők, gázkamrák és égetőkemencék. 1940 és 1945 között 1,3 millió embert deportáltak az Auschwitz-komplexumba, közülük 1,1 milliót zsidó származásuk miatt. A zsidók közül a legtöbbet, 430 ezret Magyarországról hoztak. 300 ezren Lengyelországból, 69 ezren Franciaországból, 60 ezren Hollandiából, 55 ezren Görögországból, 46 ezren a Cseh-Morva Protektorátusból, 27 ezren Szlovákiából, 25 ezren Belgiumból, 23 ezren Németországból és Ausztriából, 10 ezren a megszállt jugoszláv területekről, 7500-an Olaszországból, 690-en Norvégiából, 34 ezren más táborokból vagy ismeretlen helyről érkeztek.

A nácik mintegy 1 millió zsidót, 70-75 ezer lengyelt, 21 ezer romát, 15 ezer szovjet hadifoglyot, 15 ezer ellenállót, köztörvényes bűnözőt, szellemi fogyatékos és homoszexuálist öltek meg az Auschwitz-komplexumban. Minden harmadik áldozatuk magyar állampolgár volt.

Ha már itt tartunk, megemlíteném a nácik cigánypolitikáját is.

A német nácik a császárságtól és a Weimari Köztársaságtól örökölték a "cigánykérdést". A német rendőri szervek a 20. század elején már rutinszerűen üldözték tovább a romákat a szomszéd városba vagy járásba. A "tudósok" már ekkor sürgették "a társadalomra veszélyes" cigányok elleni fokozott állami fellépést és a vegyesházasságok betiltását. 1926-ban Bajorországban megszületett "a cigányok, csavargók és munkakerülők" elleni törvény, majd a porosz kormányzat minősítette "bűnöző életmódúaknak" a romákat. Sok helyen szigorították a vándorkereskedelmi engedélyek kiadását. Ha a roma gyermekek nem tudtak németül, akkor szellemi fogyatékosként intézetekbe kerültek, az állandó munkahellyel nem rendelkező felnőtteket munkatáborokba, dologházakba zárták. A német cigánypolitika lényege 1933-ra adott volt: a romákat a hatóságok alsóbbrendű, bűnözésre hajlamos, a társadalomra veszélyes elemeknek látták. A nácik valójában tehát csak azt folytatták, amit elődeik elkezdtek, és a későbbiek során azt valósították meg, amit a radikálisok már régóta követeltek. Bár a nácik tervezték, végül nem készült önálló cigánytörvény. A romák valószínűleg túl kevesen,

mintegy 28 ezren voltak, így főleg a zsidóellenes jogszabályok biztosították a jogalapot a cigányok üldözéséhez. Az öröklött betegségekben szenvedők utódnemzését betiltó új törvény alapján 1934-ben 500 cigányt erőszakkal sterilizáltak. Másokat "a közbiztonság veszélyeztetése" címén tartóztattak le. A hontalan romákat kiutasították az országból. Az 1935-ös nürnbergi fajtörvények alapján az "alacsonyabb rendű" cigányokat is eltiltották a vegyesházasságoktól. A cigánykérdés közbiztonsági ügyként a Himmler SS-vezér alá tartozó rendőri szervek hatáskörébe került. 1936-ban a berlini olimpia előtt "bűnmegelőzés" ürügyén megkezdődött a romák tömeges letartóztatása. Az első ún. "cigánytábor" a berlini külvárosban, Marzahnban állították fel. A szögesdróttal körülvett táborot kutyás rendőri őrzékek őrizték, az internált vándorcigányok ezreire két WC és három kút jutott. 1938-ban a bűnügyi rendőrség szervezetén belül felállították a Cigány Garázdaság Elleni Harc Birodalmi Központi Ügyosztályát. Hamarosan tucatnyi, a marzahnhoz hasonló lágert állítottak fel, az ezekbe kényszerített romák látogatót nem fogadhattak, szociális járandóságukat megszüntették. Az Anschluss után megkezdődött a 11 ezer osztrák cigány üldözése is: gyermekeiket kitiltották az iskolákból, a családokat táborokba zárták. Az egyik legnagyobb láger a burgenlandi Lackenbachban (Lakompak) volt, a magyar határ mellett. Az ide hurcolt romák többsége a trianoni békéig magyar állampolgár volt. A második világháború kitöréséig a náciak összesen több ezer német és osztrák romát hurcoltak koncentrációs táborokba. Az európai romák sorsát jelentősen befolyásolta a náci "fajtudomány". Egyesek "idegenvérű ázsiaiaként", mások indiai eredetű, igazi árjaként azonosították őket. Himmler parancsára 1936-ban Dr. Robert Ritter vezetésével megkezdődött egy átfogó felmérés. 19 ezer cigányt vizsgáltak meg "tudományosan". Az alanyokat faji tisztaság szempontjából több csoportba sorolták, a cigányok mintegy 90 százaléka a fajilag értéktelen "keverék" kategóriákba került. Ritter szerint ők "minden forma és jellem nélküli korcsok" voltak, ezért javasolta, hogy válasszák el őket a "tisztavérű" cigányoktól. 1938 végétől a bűnügyi rendőrség kérésére a Ritter vezette Fajhigiéniai Kutatóintézet faji szempontból osztályozta a cigányokat. A "tudósok" döntése így meghatározóvá vált a vizsgálati alany szerepébe kényszerített romák további sorsával kapcsolatban. Ritterék szakvéleménye alapján a háború alatt ezeket küldték a halálba, a "társadalmilag beilleszkedett keverékcigányokra" pedig kényszersterilizálás várt. A háború kitörése után folytatódott a korábbi gyakorlat: a cigányok sorsát leginkább a náci zsidópolitikája határozta meg, azaz 1941-ig a kiűzés, ezután pedig a megsemmisítés volt a fő irányelv. Lényeges különbség viszont, hogy a náciak soha nem törekedtek valamennyi roma kiirtására. Míg korra, nemre, vallásra és állampolgárságra való tekintet nélkül minden zsidónak minősített embert halálra ítélték, addig jelentős roma csoportokat (például a "fajilag

tisztának" minősülőket) egyáltalán nem üldöztek. A fajtudósok véleménye alapján a nácik elsősorban a vándorcigányok és a "keverékek" meggyilkolására törekedtek.

Ki mit tudott a holokausztról?

Ezt a kérdést a háború vége óta számtalanszor feltették, megválaszolása nem könnyű feladat. 1941 nyarától kezdődően a keleti fronton szolgáló német, magyar, olasz és román katonák, lengyel, ukrán és orosz civilek százezrei látták saját szemükkal, amint a gyilkolásra specializálódott különleges alakulatok, az Einsatzgruppék és segítők ezrével lövik tömegsírokba a zsidókat. A civil szemtanúk és a szabadságolt katonák minderről otthon is beszámoltak. Az atrocitásokról világszerte írtak az újságok. E híradások nyomán az Einsatzgruppékat Berlinből irányító Heydrich megtiltotta, hogy az addig sokszor nyilvános akciókat a speciális egységek tagjain kívül mások is láthassák, illetve, hogy a kivégzésekről fotók, filmfelvételek készüljenek.

A lengyel gettóban mesterségesen előidézett éhezéstről, járványokról, a gyilkos razziákról és kivégzésekről a helyi nem zsidó lakosság igen sokat tudott. A lengyel ellenállás már 1942-től részletesen tájékoztatta a zsidók sorsáról a londoni emigráns kormányt és azon keresztül az angolszász vezetőket. Bár mindenki tudta, hogy a nácik üldözik, elnyomják és gyilkolják a zsidókat, az áldozatok tíz- és százezreinek halálát hírül hozó beszámolókat túlzó propagandának tartották. Sokan emlékeztek még az első világháborús sajtóban megjelenő, német rémtettekről szóló hírekre, amelyek később jelentős részben a propagandisták koholmányainak bizonyultak.

Európa-szerte nem zsidó lakosok milliói látták, amint a zsidók először közvetlen környezetükből tűnnek el. Később azt is láthatták, amint a rendőrök és az SS-ek a pályaudvarok felé hajtják a sárgacsillagos zsidók menetét, később pedig gyakran találkozhattak a vasútállomásokon áthaladó, emberekkel zsúfolt vagonokkal. A Harmadik Birodalom több ezer munkatáborában (köztük például az Auschwitz-komplexum lágereiben) civil munkások együtt dolgoztak a leromlott állapotú, csonttá soványodott deportáltakkal, akiket öreik állandóan ütöttek, vagy a szemük láttára lelőttek, agyonverték. Több száz német cég bérelt kényszermunkásokat az SS-től fillérékért. A cégek vezetői és alkalmazottai közül sokan annak ellenére követelték az illetékes SS-parancsnokságtól a legyengült, összevert, kiéhezett rabszolgamunkások újakkal való felváltását, hogy pontosan tudták, a gyengéket

megölik. A leghírhedtebb koncentrációs táborok közül több nagyvárosok közelében volt. Dachau München, Buchenwald Weimar, Plaszów Krakkó, Majdanek Lublin külvárosában vagy közvetlen közelében működött éveken keresztül. A környékbeli lakosság naponta láthatta az üzemekbe, földekre hajtott csontsovány rabszolgák csíkos ruhákba vagy rongyokba burkolt kísértetmenetét. A rettegett mauthauseni kőbányában történeteket a szemközti tanyákról bárki nyomon követhette. A lengyel parasztok közvetlenül a treblinkai megsemmisítő tábor kerítésénél szántottak, és hallották az elgázosított zsidók üvöltését. A chelmnói német és lengyel lakosság naponta látta amint a zsidókat szállító gázteherautók a városon keresztül az erdőben ásott tömegsírok felé hajtanak, majd üresen térnek vissza. A holttestek tízezreinek elégetésekor a közeli települések lakói látták a tüzekeket, és érezték az égő emberi hús émelyítő szagát. A háború utolsó hónapjaiban német, osztrák, lengyel, cseh és magyar települések százain hajtották keresztül a Vörös Hadsereg vagy a nyugati szövetségesek előrenyomulása miatt kiürített táborok túlélőit. Az elvonuló halálmenetek után a lakosság temette el az agyonlőtt, agyonvert áldozatokat. A holokauszt különböző fázisainak Európa szerte összességében több millió tanúja volt.

A deportálások kezdetével a zsidók egyszerűen eltűntek, de hamarosan megérkeztek a haláltáborok első szökevényei, akik áttelepítés és munka helyett gázkamrákról, tömegsírokról számoltak be. A legtöbb esetben még zsidó ismerőseik sem hittek nekik. Képtelenek voltak tudomásul venni, hogy a vonatok végállomása nem munkatábor. Nem akarták elfogadni, hogy minden zsidóra kivétel nélkül halál vár. A varsói és sok más gettók vezetői tudták, hogy a máshonnan deportáltakat megölték, de azt remélték, hogy az ő közösségeik talán megmenekülhetnek. Bíztek a megvesztegetésben, és remélték, hogy a munka megmentheti a zsidókat.

Miért nem bombázták a gázkamrákat?

Az elmúlt 60 évben sokan és sokszor tették fel a kérdést: miért nem bombázták az Auschwitzba vezető vasútvonalakat és a birkenauai krematóriumokat?

A Szovjetunió még németek elleni háborús propagandájában sem igen használta fel a végső megoldásra vonatkozó híreket. A zsidók megmentéséért Sztálin a kisujját sem volt hajlandó megmozdítani, a Vörös Hadsereg légierejének ilyen célú bevetése fel sem merült.

1944. július 7-én Eden brit külügyminiszter a magyar zsidók kiirtásáról szóló hírek hatására kérte a légierőt, hogy vizsgálják meg egy birkenauai légitámadás lehetőségét. Sir Archibald

Sinclair légügyi miniszter azt válaszolta, a nagy távolság miatt nem tehetnek semmit, mert gépeik nem érnének vissza bázisaikra. Hasonló megkereséseket követően John J. McCloy, az USA hadügyi államtitkára az akciót megvalósíthatatlannak nevezte, és úgy vélte, hogy a gázkamrák elleni támadás az erők szétforgácsolásához vezetne. John Pehle, az amerikai Háborús Menekültügyi Bizottság igazgatója egy levelében úgy fogalmazott, hivatala nem érzi jogosnak, hogy amerikai katonák feláldozását kérje az üggyel kapcsolatban. Mások a német légvédelem és légierő által okozott óriási veszteségekre, a táborlakók életének védelmére vagy a rossz időjárásra hivatkoztak. Mindezek a tények ismeretében azonban csak üres kifogásoknak tűnnek.

Valószínűnek tűnik azonban, hogy a krematóriumok elleni sikeres légitámadás sem menthette volna meg az áldozatokat. 1941-1942-ben az Einsatzgruppék sok százezer zsidót lőttek agyon a keleti fronton. Belzeceben, Treblinkában és Sobiborban a nácik majdnem másfél millió zsidót gázosítottak el primitív, néhány hét alatt felépített gázkamrákban. Birkenauban az elgázosításokat 1943-ig két lengyel parasztházból ideiglenes gázkamrává átalakított épületben (Bunker 1 és 2) hajtották végre. A modern krematóriumok lebombázása tehát vélhetően nem állította volna le a gyilkolást, hiszen a nácik más módszerekkel is milliókat tudtak megölni. Annyi azonban bizonyos, hogy egy sikeres légitámadás kétségtelenül lassíthatta volna a mézszárlás ütemét. A krematóriumok újjáépítése hónapokat vett volna igénybe, mindez pedig komolyan akadályozta volna a gázosítást és az égetést. Éppen abban az időszakban, amikor a naponta megölt magyar zsidók száma megközelítette, sőt néha meg is haladta a 10 ezer főt.

Mit tudtak a magyar zsidók?

A magyar zsidó vezetők igen hamar tudomást szereztek a holokauszt realitásairól. A külföldről érkező információk, a több ezer lengyel, szlovák, osztrák zsidó menekült, a kamenyec-podolszkiji túlélők, valamint a hazatérő munkaszolgálatosok beszámolóit, a cionist szervezetek közti információcsere révén érkező hírek alapján nyilvánvaló volt, hogy a nácik tömegesen gyilkolják a zsidókat. Azt azonban szinte senki sem gondolta, hogy Hitler valamennyi zsidót meg akarja öletni. A háborús cenzúra megakadályozta, hogy a lapok a zsidók üldözéséről írjanak. A hagyományos zsidó elit vezetői abban bíztak, hogy mindez Magyarországon nem történhet meg, és hallgattak. Törvénytiszteltük megakadályozta őket, hogy a holokauszt elől menekülő, illegálisan az országban tartózkodó lengyel és szlovák menekülteket vagy a szlovák cionisták mentőakcióit pénzzel támogassák. (Így ezek a feladatok főleg a sokkal merészebb, illegalitást vállaló cionistákra és kisebb részben a neológ elitnél rugalmasabb ortodox szervezetekre maradtak.) Attól tartottak, hogy az illegális akciók

negatív következményei a magyar zsidóságra hullanának vissza. Ők pedig úgy vélték, hogy mindenekelőtt a hazai zsidók védelméről kell gondoskodniuk. Nem akartak ürügyet szolgáltatni a szélsőjobbnak. A szövetségesek előretörése, a Kállay-kormány a német "zsidóügyi" követeléseket elutasító álláspontja mind erősítették azt a véleményüket, hogy ha a magyar zsidóság "nem ad rá okot", akkor elkerüli a legrosszabbat, és túléli a háborút. Ezért a zsidó vezetők politikája változatlan maradt: semmi illegalitás, teljes lojalitás.

Ezt sorozatos viták és döntéshozatalok követték...

Vezetőikkel ellentétben a magyar zsidók többségének fogalma sem volt mi várhat rájuk a deportáló vonatok végállomásán. Bár a menekültek, a munkaszolgálatosok és néhány túlélő szökevény révén sokan tudtak a keleti területeken folyó öldöklésről, azt gondolták, hogy ez Magyarországon nem történhet meg. Mi történt volna, ha a zsidók tömegei értesülnek az Auschwitz-jegyzőkönyv tartalmáról? Valószínűsíthető, hogy a legtöbben nem hittek volna a abszurdnak tetsző híreknek. Ahogy a varsói zsidók nem hittek a treblinkai megsemmisít táborból szökött szemtanúknak, úgy a máramarosszigeti zsidók sem hittek a kamenyec-podolszkiji tömegsír-ból lőtt sebbel visszatérő Moshe bácsinak. Azt hitték megőrült, mások arra gyanakodtak, hogy rémtörténeteivel csak szánalmat akar kelteni maga iránt. 1944 nyarán néhány vidéki gettó lakói közvetlenül a deportálás előtt sem hittek a szörnyű valóságról beszámoló halucoknak, akik megpróbálták felrázni az embereket. A helyzet ellentmondásait talán egy magyar túlélő jellemezte a legjobban a háború után: "Ha tudom, mi az az Auschwitz, nincs az a földi hatalom, amely bekényszerített volna abba a vonatba. Viszont nincs az a földi hatalom, amely elhitette volna velem, hogy létezik egy ilyen Auschwitz."